

Onderwerpen uit de Westzaanse geschiedenis

door WILLEM TIP/deel 7

Het Zaanse landschap (7)

Het Zaanse landschap veranderde niet alleen door de overal geplaatste molens, de drukte in de havens van Zaandam en Westzaan en het dikwijls opzienbarende bedrijf van de vele scheepswerven. Tot ver in de zestiende eeuw hadden de Zaan- kers hun woningen voornamelijk gebouwd in de oude dorpen, ver van de Zaan. Daar stonden ook de parochiekerken. Aan de natte Zaanoevers met alleen een lage dijk als waterkering was geen werk te vinden. Oost-Zaandam had een kapel gekregen, omdat die buurtschap te ver weg lag van de dichtstbijzijnde kerk, de parochiekerk van Oostzaan. Voor de bouw van de kapel in Wormerveer had hetzelfde gegolden. Krommenie, Wormer of Westzaan waren voor het bijwonen van een gewone mis nagenoeg onbereikbaar.

De kerk van de Gereformeerde Gemeente Westzaan, tot 1964 de Noordervermaning.

De nieuwe bedrijvigheid van de Gouden Eeuw zocht echter het open vaarwater en de snelle verbindingen met de handelsstad Amsterdam. In Amsterdam was de beurs, daar kochten de Zaanse kooplieden hout, graan en zaden. Rondom de Zaan verzezen de molens waarin ze die grondstoffen vervolgens verwerkten. Dicht bij hun bedrijf bouwden ze hun huizen. De vele nieuwe werknemers in de molens en scheepswerven wilden ook graag in de buurt wonen, in elk geval op loopafstand. Zo groeiden de dorpen langs de Zaan snel. De ooit zo winderige en natte Lagedijk raakte steeds meer bebouwd. Alleen al in West-Zaandam bouwde men in het begin van de Gouden Eeuw elk jaar zestien tot twintig nieuwe huizen. De kooplieden zetten hun huizen aan de doorgaande weg, hun werk-

nemers meestal aan nieuw aangelegde paden, een eind het land in. Westzaan kreeg twee van die paden, het Watermolenpad en het Zeilenmakerspad, beide in het noorden van het dorp.

Achter de huizen verschenen de houten vermaningen van de doopsgezinden. Zaandam had verscheidene van deze grote schuilkerken. Ze mochten er van buiten niet uitzien als een kerkgebouw. Een toren of gotische ramen waren dus niet toegestaan. Alleen al door hun omvang waren ze echter gemakkelijk te herkennen, ook al stonden ze een eind in het land. Westzaan kreeg twee vermaningen, een in het noorden van het dorp en een in het zuiden. In het noorden kwamen de liberale Waterlandse doopsgezinden bijeen voor het wekelijks 'vermaan', in het zuiden de wat strengere Friese doopsgezinden.

De nog altijd talrijke rooms-katholieken bouwden hun 'staties'. Vaak voorzagen ze die van een fraai interieur met sierlijke beelden en weelderige schilderijen in de stijl van de barok. In de achttiende eeuw gingen deze schuilkerken overigens voor een deel over naar de oudkatholieken. De oudkatholieken wilden in de nieuwe eeuw terugkeren naar de oorspronkelijke Katholieke Kerk, zonder het overheersende gezag van de paus. In Zaandam en Krommenie zijn de monumentale oudkatholieke schuilkerken nog altijd in gebruik. Westzaan had tot het eind van de achttiende eeuw een katholieke kerk aan het begin van de Middel. In de volksmond heette die de 'paapekerk' of het 'klooster'.

Het calvinisme genoot officieel bescherming als staatsgodsdienst van de republiek. Als keerzijde gold echter dat calvinisten vaak wat langer moesten wachten voor ze een passend bedehuis konden bouwen. De overheid droeg bij in de bouwkosten.

Kerkgangers in de Noordervermaning. Foto: Digitale Beeldbank Westzaan.

Ze had echter ook andere belangen, zoals wegen en dijken. Bovendien was aanvankelijk het aantal leden en 'liefhebbers' van de nieuwe Calvinistische Kerk niet overmatig groot. De doopsgezinden en katholieken waren in ledental en aantal kerkgebouwen dikwijls de meerderen. Pas in de loop van de eeuw nam het aantal aanhangers van de nieuwe leer toe. Oorzaak was onder andere de toenemende geloofsonvrijheid in Frankrijk. Daar stond Lodewijk XIV in zijn latere regeringsjaren een streng en onbuigzaam katholicisme voor. Talrijke hugenoten ontvluchtten het land nadat hij het liberale Edict van Nantes had opgeheven (1685).

In Westzaan behielpen de calvinisten zich tot ver in de achttiende eeuw nog met een gedeeltelijk houten noodgebouw. Dat stond tegen de toren aan, te midden van de ruïnes van de oude Sint Joriskerk. De snel groeiende dorpen langs de Zaan kregen wel veel eerder een nieuw kerkgebouw: Wormerveer (uitbreiding in 1638), West-Zaandam (nieuwe kerk in 1640), Zaandijk (nieuwe kerk in 1642) en als laatste Koog (nieuwe kerk in 1685). ■

Het interieur van de Zuidervermaning. Foto's: Fred Eerenberg.